

Smug og tversoverveier i Mysen

En viktig del av småbyens identitet

Av Kjell-Harry Olausen

Når vi skal beskrive Mysenbyens identitet kommer vi ikke utenom alle smugene og plassene som fremkommer i bybildet om man tar seg tid til en byvandring i disse historiske omgivelsene. Smugene og plassene har opphavet sitt langt tilbake i tid, og skal vi forstå hvordan disse oppsto, må jeg ta et tilbakeblikk på tidligere tiders byutvikling: Hvorfor ble Mysen slik den er i dag med en klar urban struktur knyttet til etablering av veier og kvartalstrukturer?

Opprinnelig var Mysen-plataået et landbruksområde med tre gårdsbruk, Mysen, Vandug og Høytorp. Men etter hvert utviklet området seg i takt med økt trafikk på stamveiene som i dag er E18 og Rv 22 med kryssingspunkt ved Momarken.

Mysenplataået, eller Mysengryta som noen sier, fikk dermed noe bebyggelse ut over gårdshusene, slik at Mysen ble et lite «tettsted».

Men utviklingen tok først fart etter 1882 da jernbanen ble lagt om Mysen med Mysen stasjon som et sentralt punkt. I tillegg til selve stasjonen ble Mysen et sentralt mottakssted i et stort distrikt for varer som kom eller som skulle med toget. Pakkhuset ble derfor sentralt. I tillegg ble lokomotivstallen bygget med verksted for lokomotiver, samt at banemesteren også fikk sin bolig i Mysen. Nå ble Mysen en

Smuget «Knivstikker'n» er nok det smuget vi ungene på 50-tallet fryktet mest.

stasjonsby med stadig mer omfattende sentrumbebyggelse.

Men hvorfor ble nå Mysen slik byen fremstår i dag? Det kan vi takke fremsynte politikere for, og her kom Anton H. Mysen til å fremstå som en bauta i den videre utviklingen fremover på 1900-tallet.

Han sørget for at Mysen fikk sin første bygningskommune-plan allerede i 1899 med senere oppfølging

i 1912. Planene kan nok ikke omtales som det vi i dag betrakter som reguleringsplaner, men de ble en god start for en fremtidig planprosess. En konkret reguleringsplan kom først i 1922 i daværende Mysen kommune. Også her hadde nok Anton H. som Mysens ordfører, en finger med i spillet. Denne planen ble i sin tid fulgt opp med ny plan i 1960 og deretter i 1985 – og nå sist i 2015.

Småby med urban gatestruktur

Planarbeidet som ble startet i 1899 ble altså foreløpig fullbyrdet i 1922. Dette kontinuerlige planarbeidet la grunnlaget for hvordan Mysenbyen fremstår i dag. Reguleringene la opp til en streng urban gatestruktur hvor gateløpene sammen skaper gode kvartalstrukturer. Når jeg sier at Mysen er den mest urbane byen langs Østre Linje, så er det med henvisning til en uttalelse fra NIBR – Norsk Institutt for By- og Regionforskning. Der heter det at man etter besøk i andre byer var usikker på hvordan det så ut i lille Mysen. Men rapporten sier: «Stor var vår glede da vi kom ned til Mysen. Der kom vi til en velstrukturert og urban by med gode gateløp, velordnede kvartalstrukturer og med en markant grønn profil». Det varmer.

Så til hvordan Mysen utviklet seg, gitt utgangspunktene byen fikk i 1899 og 1912. Vi var heldige med plasseringen av jernbanelinjen og stasjonsbygningen. Linja dannet egentlig et skille i byen hvor pionérindustri fikk utvikle seg i vest hvor elektrisk kraft var tilgjengelig fra Spinneri-fossen, mens den øvrige bybebyggelsen utviklet seg mot øst,

slik planarbeidet i småbyen la opp til. Dette ble grunnlaget for at vi i dag har en urban, velstrukturert bykjerne i motsetning til de fleste andre stasjonsbyer.

Smugene og tversoverveiene i Mysen

Da er vi kommet til et spennende kapittel i Mysens historie: hvordan bebyggelsen etter hvert la til rette for flere smug og tversoverveier som bandt de forskjellige gateløpene sammen. Nå er det nok slik at smugene ble til gjennom rene tilfeldigheter, men disse er helt klart et vesentlig element i småbyens identitet.

At de er viktige for småbyens uttrykk ble faktisk i sin tid vedtatt og bestemt gjennom et politisk vedtak. Da må vi tilbake til 1997 da Mysen fikk formell bystatus. I den forbindelse utarbeidet vi en sentrumanalyse som blant annet skulle rette søkelyset på hva som var Mysens identitet. Gjennom denne planen vedtok Eidsberg kommunestyre i 1998 at Mysen skulle være en attraktiv småby, og at smugene var en del av denne identiteten. Også i sentrumsplanen fra 2015 gjentas det samme: Smugene skulle ivaretas og forsterkes i fremtiden.

Byvandring

Da er tiden inne til å ta en byvandring for å se hvordan disse smugene fremtrer i dag, og samtidig rette søkelyset på smug som har forsvunnet. Også nye er kommet til, og jeg har tatt meg frihet til å døpe disse med stedbundne navn knyttet til personer og virksomheter. For en gammel Smedgata-gutt er det naturlig å begynne vandringen i Smedgata.

Derfra og opp til sentrum er det to tversoverveier.

Brannstasjonsbakken/Hundstads gate

Brannstasjonsbakken, eller Hundstads gate som den egentlig het, var en grei vei når vi skulle opp i sentrum og fin for oss som bodde i Lytomt-gården. Da kom vi opp forbi brannstasjonen og direkte til baker Andresen eller til slakterbutikken til Diskerud, en kort og grei vei. Noen ganger kjørte det biler opp bakken, men ikke om vinteren. Og for oss gutta var det en manndomsprøve å klare å sykle opp bratta.

På 80-tallet fikk Arne Gimmingsrud kjøpe halve bakken som tillegg til

Brannstasjonsbakken som går fra Smedgata opp til Torggata.

sin tomt på den betingelsen at han bekostet opparbeidelse av bakken til gangvei etter våre tegninger. I dag fremstår Brannstasjonsbakken som en attraktiv gangvei mellom Smedgata og Torggata.

Korterudbakken

Denne bakken er enda brattere enn Brannstasjonsbakken og var nok en forbindelse mellom Smedgata og Storgata. Det var før Torggata var etablert i 1961/62, og tverr-forbindelsen ble mye brukt av folk som bodde på nordsiden av Smedgata når de skulle gå til sentrum, også når bakken var glatt om vinteren. Som en kuriositet kan jeg jo nevne at bakken var et ypperlig overrenn for en hoppbakke med selve hoppet nede på fortauet, og unnarennene nede i dumpa der Texaco senere ble bygget. På denne tiden foregikk boligutviklingen i Mysen stort sett på Høytorpjordet og Gråbøljordet, så denne tversoverveien var viktig for mange.

Det var faktisk spennende å gå denne veien opp bakken. Da kom vi forbi villaene til Mysens mer kondisjonerte borgere, som tannlege Røine og kjøpmann Holmsen og deres private tennisbane. Som en kuriositet kan jeg nevne at her bodde Mysens stolthet, Eva Røine, som ble den første Miss Norway i 1952. Henne hadde vi sett på nært hold.

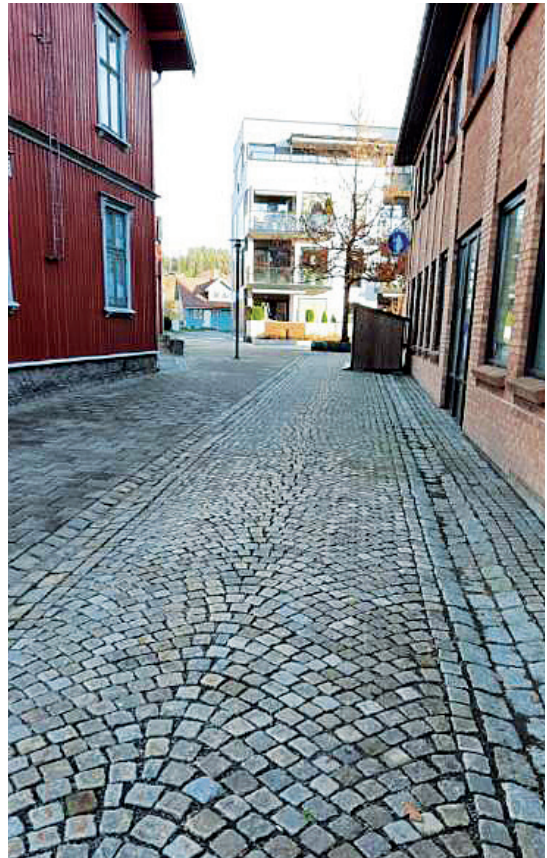
I Korterud-gården var det spennende virksomhet: Her lå «Mysen mineralvandfabrikk» der det ble produsert både brus og sukkertøy. Under arkeologiske søk ved Trømborg kirke fant jeg faktisk en flasketut med porselen-kork fra denne fabrikk.

Fram mot Storgata passerte vi en fin bygård, Smerkerudgården, og huset til Dr. Gangnæs. Begge er i dag revet. Det går for øvrig mange historier om distriktslege Gangnæs, blant annet om hans fenomenale medisin, «Gangnæs spesial». Alle ble friske av den medisinen, selv om denne visstnok inneholdt mest sprit med farge- og smakstilsetninger.

Kaupangsmuget

Dette var, og er, et smug som går mellom dagens bygg for Gjensidige forsikring, tidligere Josef Nilsen/Gislingruds landhandleri og Kaupang. En del av plassen ble benyttet til «parkeringsplass» for bøndene som var i Mysen for å handle. Da bandt man hesten til en av jernringene på en lang binderekke, og der sto de hele dagen med tilgang på både høy og havre. Det var en helt spesiell opplevelse å gå langs binderekka og klappe hestene på mulen. Bakgården til Kaupang var et aktivt område med et fint bakgårdsmiljø, for øvrig det eneste bevarte bakgårdsmiljø i Mysen i dag. Heldigvis er hele bygningsmiljøet på Kaupang bevart og fremstår som en perle i Mysen. Landhandleriet til Gislingrud er også bevart i den forstand at huset står «inne i» det nye forsikringbygget.

På nordsiden av veien gjennom smuget sto et snekkerverksted som ble kalt «Husketuten». I mine guttedager ble det her blant annet produsert leker i tre, noe vi dro nytte av når leker med feil ble kastet. Disse kunne likevel vi ungene ha nytte av. Bygget ble siden overtatt av Mysen kommune, senere Eidsberg kommune, og benyttet til

Kaupangsmuget. Dette var, og er, et smug som går mellom dagens bygg for Gjensidige forsikring, tidligere Josef Nilsen/Gislingruds landhandleri og Kaupang.

lager og snekkerverksted for kommunen. Nå er bygget revet. Det sto omtrent der Ragnar Mysen bygget sin garasje.

Kaupangsmuget er i dag fortsatt en snarvei mellom Torggata og Anton H. Mysens gate. Smuget er oppdatert med gulv av smågatestein og danner på sin vei en flott bakgård mellom Gjensidige og de nye boligblokkene.

Bilhus-smuget

Dette smuget var en forbindelse mellom Anton H. Mysens gate og David Blids gate, og var en grei adkomst videre ned mot stasjonsområdet fra binderekka. Når

Bilhus-smuget var en forbindelse mellom Anton H. Mysens gate og David Blids gate.

jeg kaller dette smuget for «bilhus-smuget» så har det sin historie tilbake til årene før og like etter krigen da bilverkstedet Bilhuset lå der hvor butikken Hit ligger i dag. I dette verkstedet jobbet to av Mysens mest anerkjente mekanikere, nemlig Alf «Globus» Westerby og Håkon «Syver» Syversen.

Bakgården som i dag fremstår som en attraktiv plass med heller og trær, var på 50-tallet full av gamle biler og bildeler og annet skrot. Men som smug mellom gatene fungerte dette løpet utmerket. Det var jo litt spennende samtidig å kunne rote litt i gamle bildeler.

Dagens utforming skal Carl Petter Løken, eier av Indrebygget, ha æren for. Hans opprusting av bakgården kom i 1999/2000 i forbindelse med at David Blids gate fikk sitt oppgraderte miljøgate-preg.

Mens vi vandrer videre nordover langs Anton H. Mysens gate, kommer vi til neste smug.

Myrvang-smuget

Dette smuget går mellom de samme gatene, Anton H. Mysens gate og David Blids gate. Det var egentlig litt spennende å gå gjennom der, for her hadde Myrvang sitt slakteri og pølsemakeri før denne virksomheten på 60-tallet flyttet inn i et nybygg i

Myrvang-smuget. går mellom gatene Anton H. Mysens gate og David Blids gate.

Torggata. Kjell Myrvang hadde også slakteributikk her, og han og familien bodde i andre etasje over butikken. Når jeg sier det var spennende å gå gjennom her, var det nok mer trist enn spennende for en ihuga dyrevenn. Jeg visste jo at her ble dyr avlivet.

Etter at det nye slakteriet var bygget, har det vært mange andre aktiviteter i byggene i smuget. Her har det vært musikk/platebutikk, veskebutikk med mer, og det gamle slakteriet har gjennom tidene gitt rom for keramikkverkstedet til Harald Støen, kafé og kontorer.

Myrvang-smuget har således sitt navn etter Kjell og familien Myrvang, og fremstår i dag som pent opparbeidet med gatestein og heller. Løpet rommer også et gatetun med en skulptur som ble satt opp i 1999. Skulpturen er en bjørn og ei lita jente, med referanse til Eidsbergs kommunevåpen.

Vandringen videre nordover langs Anton H. Mysens gate bringer oss et spennende smug med sin spesielle historie.

Knivstikker'n

«Knivstikker'n» er nok det smuget vi ungene på 50-tallet fryktet mest. Navnet gjorde at vi helst ikke gikk gjennom der om kvelden i mørket.

Frykten lå i selve navnet, knivstikker'n. Vi var sikre på at her hadde det blitt begått fryktlige ting. Det ble fortalt at en person var blitt stukket med kniv i smuget en gang før krigen. Og vi trodde selvfølgelig at her var en eller annen blitt drept.

I ettertid har jeg hørt at sannheten visst er litt mindre dramatisk. Det

hadde skjedd et slagsmål med kniv, det stemmer visst. Dette hadde etter ryktene som gikk vært et sjalusi-slagsmål mellom et par karer, og den ene hadde kniv som den andre ble litt rispet med. Men det ble ingen store skader. Navnet «knivstikker'n» forsvarer likevel sin ordlyd.

I dag er smuget delvis overbygget og «gulvet» belagt med gatestein, så nå er det fint og hyggelig å gå gjennom smuget.

Da er tiden inne for å utforske andre gamle stier: smugene mellom David Blids gate og Storgata/Jernbanegata.

BP-smuget

Dette smuget ble mye brukt under leken vår i Mysen i guttedagene. Vi gikk da over plassen tilhørende «Skolund» som drev skobutikk og derfra mellom Norøna og BP-stasjonen ned til Jernbanegata. Ut mot Jernbanegata gikk vi ut mellom veggen til Norøna og en mur mot BP-stasjonen. Men så en dag kom det en gravemaskin og gravde ut skråningen, deretter kom det en ny pøsekiosk der. Men vi kom gjennom likevel, vi bare hoppet ned fra muren til BP.

Men adkomstene gjennom Norønaområdet var flere:

Norøna-smuget

Dette løpet begynner også i David Blids gate, men istedenfor å gå rett ned mot BP stasjonen, så går vi til venstre ned mot Storgata. På veien dit passerte vi uteserveringen til Norøna kafé, gikk forbi «Jonsekaféen» og butikken til Kjønnna Andresen og kom til Storgata.

Til dette smuget hadde sports-

butikken et stort vindu hvor Andresen hadde plassert et fjernsynsapparat (tv) og med høytalere ute. Her kunne vi om vinteren følge skøyteløp på prøvefjernsyn kommentert av Jorset. Køen foran vinduet ble organisert av de voksne fedrene. De minste barna satt nærmest og på gamle aviser, de litt større barna bak dem og på knærne og så bakerst de voksne. Det var nesten ingen som hadde eget fjernsyn mellom 1958 og 1960 i prøvesendingenes tid, før fjernsynet ble offisielt åpnet og fikk daglige sendinger.

Om vi tok en liten avstikker over uteserveringen kunne vi gå ned en trapp og under ei bru fra serveringen og inn i kaféen, og så var vi i Storgata igjen. Dermed er vi på tur igjen.

Grandsmuget

Dette var et mye brukt smug mellom Grand hotell og Ravensborg og frem til Sagtomta til han Anton H. På vei dit gikk vi forbi snekkerverkstedet til treskjærer og kunsthåndverker Johannes Smedby. En tid produserte han også tresåler til tresko.

Like i nærheten lå rådstua, et lite fengsel med tre celler, et blikkenslagerverksted og et snekkerverksted.

Når vi kom frem til Sagtomta, var lekemulighetene store. På senvinteren og tidlig vår lå det lange tømmervelter som fylte hele området fra saga og opp til David Blids gate. Vi lekte og hoppa mellom tømmerveltene og hadde farlige og lange sprang. Men ulykker skjedde. En gang fikk jeg en skikkelig smell i hodet og blodet rant nedover ansiktet. Da gikk turen til Dr. Paulsen som tok meg med til sykestua og der

sydde han igjen såret. Det gikk bra. Om sommeren spilte vi fotball på den frigjorte tomta etter tømmerveltene.

Om vi går opp til David Blids gate igjen og svinger rundt hjørnet og ned Storgata på nytt, kommer vi til enda et smug:

Johansensmuget

Dette var egentlig et portrom fra gata og inn i bakgården. Her hadde pølsemaker Johansen sin virksomhet, og bakgården var adkomst til leilighetene i bygårdene mot David Blids gate. Dette portrommet ble derfor ikke mye brukt av oss gutta.

I dag er åpningen mot David Blids gate murt igjen og har gitt rom for utvidelse av butikken, tidligere Boknytt, i dag optiker/brillebutikk.

Tversoverveien gjennom Nordre Mysen

Dette var egentlig en privat vei som fremdeles går mellom Storgata og Kapellveien, over tunet på Nordre Mysen gård. Denne tversoverveien ble mye brukt av oss fra Smedgata, da dette var den enkleste adkomsten til Hamilbrønnen. Når frosten kom, var Hamilbrønnen et yndet «skøyte-eldorado» for oss barna i Mysen. Der gikk vi på skøyter og der spilte vi bandy frem til skøytebanen på idrettsplassen var i orden.

De nye smugene

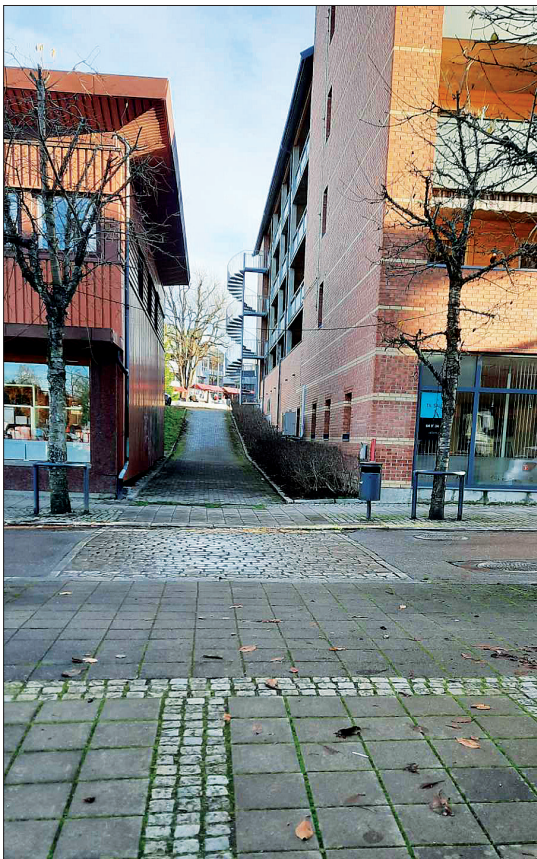
Dette var historier om de gamle smugene og tversoverveiene i Mysen på 50-tallet. Noen er borte i dag, men noen nye er kommet til.

Min fortelling om de mer «moderne» smugene starter igjen i David Blids

gate. Navnene på disse smugene må stå for min regning, jeg har bare forsøkt å linke navnene til kjente personer og familier i nærmiljøet fra den tiden.

KA-smuget

Dette smuget ble dannet da Kjell A. Mysen bygde sitt forretningsbygg i David Blids gate og det nye Sagtomta-torget ble etablert. Smuget går fra parkeringsplassen på Sagtomta, over David Blids gate og opp til det nye torget og Storgata. Dette smuget blir mye brukt av besøkende i Mysen som parkerer på Sagtomta og skal opp i byen.

KA-smuget ble dannet da Kjell A. Mysen bygde sitt forretningsbygg i David Blids gate og det nye Sagtomta-torget ble etablert.

Så kommer vi til neste smug, eller kanskje vi skal kalle dette et portrom.

Portrommet under Arild's

Rommet ble til på 70-tallet da Kjell A. og Arild bygde sammen sine forretningsbygg med et overbygg som etablerte et portrom mellom Sagtomta og David Blids gate. Denne gjennomgangen var losseplass for varer til butikken og rom for container til papp- og papiravfall fra forretningsdriften.

Gjennomgangen ble mye brukt da Arild's butikk var på sitt travleste og Sagtomta var parkeringsplassen for de besøkende.

Utbyggingen som Arild Mysen og Kjell A. Mysen gjennomførte, resulterte for øvrig i at Mysen sentrum fikk sitt første riktige varehus med et bredt vareutvalg.

En kuriositet var det også at Kjell A. i sitt bygg installerte Mysens første rulletrapp. På kaféen til Arild ble det montert et unikum av et saltvannsakvarium. Denne kaféen ble et populært treffsted gjennom hele den tiden Arild drev forretningen sin.

Så beveger vi oss langs David Blids gate retning Storgata. Da kommer vi til to smug som også er av nyere dato.

Nøttasmuget

Dette smuget går fra David Blids gate og opp til det nye torget og Storgata. Da denne passasjen går over en privat tomt og opp en bratt trapp, så er denne tversover-muligheten lite brukt, men den er nå der. Jeg kaller passasjen Nøttasmuget, som en honnør til Knut «Nøtta» Lie som eide Handelshuset, men som nok var mest kjent for

Portrommet under Arild's ligger mellom Kjell A. Mysens og tidligere Arild's stormarked.

sin rolle som markeds-general for Momarkedet i mange år.

Om vi så går tilbake til David Blids gate og over denne, kommer vi til et nytt smug som i sin tid erstattet Johansen-portrommet:

Høylundsmuget

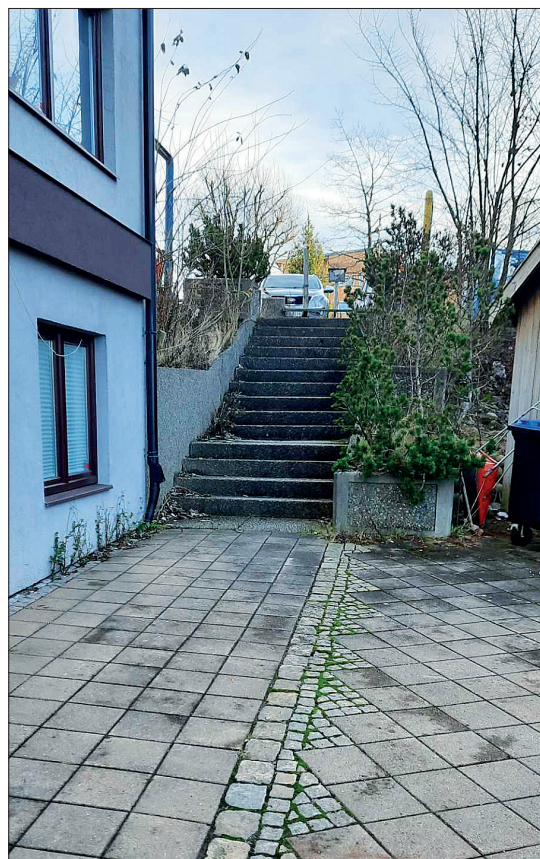
Dette smuget går mellom David Blids gate og Sagtomta. Denne gjennomgangen er grei for mange som parkerer på Sagtomta ved banken, men som samtidig vil ta et besøk inn i sentrum. Navnet «Høylundsmuget» har jeg valgt for å minnes Høylund-familien som drev sitt slakteri i David Blids gate nettopp her.

Nå skal vi bevege oss til siste stopp på vår vandring langs barndommens stier i Mysen. Ferden går nå til motsatt ende av David Blids gate:

Havnåssmuget

Siste stopp er også et smug av nyere dato. Det er dannet for å følge opp intensjonen i sentrumanalysen fra 1999. Da Havnåsgården ble besluttet revet og erstattet med et nytt forretningsbygg, klarte vi å få utbygger til å etablere en gjennomgang mellom Havnåstunet og Krosbytomta.

Havnåsgården var i tidligere tider skysstasjon for dilligencen mellom Mysen og Ørje. Det var faktisk også en tid brusfabrikk i gården. I tillegg

Nøttasmuget går fra David Blids gate og opp til det nye torget og Storgata.

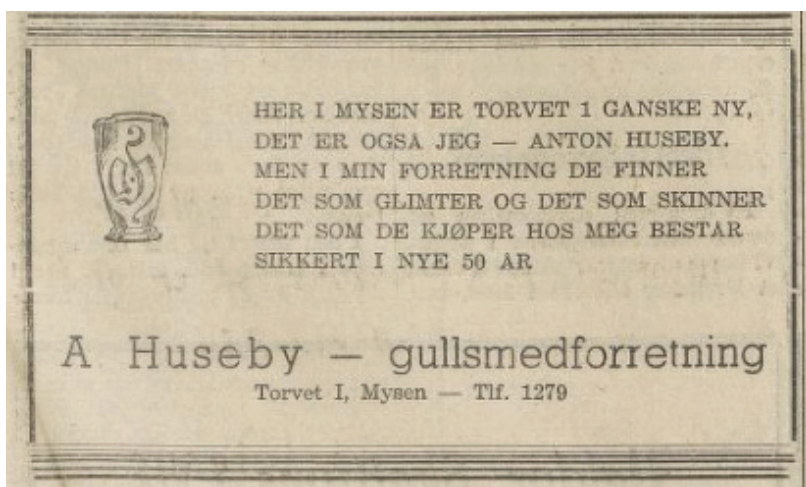
lå den lille butikken til Molle Haugen som het Tommeliten slik til at det knøttlille bygget måtte rives for å bli med i dette dragsuget. Molle solgte dameundertøy for øvrig. Av andre bygg som lå på tomta var det et bruslager som senere ble ombygd for «Fiske-Hansen» da han flyttet butikken sin hit fra Vandugbakken. Siste butikk som ble slukt var blomsterbutikken til Wiig, men denne har gjenoppstått i det nye bygget.

Sluttord

Jeg har satt ord på en bit av Mysens identitet som småby: smugene og tversoverveiene som bidro til å binde byen sammen for gående. Det er etter mitt skjønn viktig at denne identiteten ivaretas og at fremtidige utbyggere og politikere ser verdien av slike tilsynelatende ubetydeligheter. Jeg ser det som viktig og riktig at Eidsberg kommunestyres vedtak i sentrumanalysen fra 1999 og områdereguleringsplanen /sentrumsplanen fra 2015 blir respektert og tatt hånd om av fremtidens byplanleggere.

Høylundsmuget går mellom David Blids gate og Sagtomta.

Gammel annonse fra den gang gullsmedforretningen til A. Huseby lå i Torvet 1.